

บทที่ ๒

หลักอภินิหารธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักอภินิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีกรอบในการศึกษา ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายและความเป็นมาของหลักอภินิหารธรรม

๒.๒ หลักการสาระสำคัญของหลักอภินิหารธรรม

๒.๓ หลักอภินิหารธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักอภินิหารธรรม

๒.๑ ความหมายและความเป็นมาของหลักอภินิหารธรรม

๒.๑.๑ ความหมายของหลักอภินิหารธรรม

อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรคได้ระบุความหมายของหลักอภินิหารธรรมว่าธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีความเสื่อม มี ๒ ประเภท คือ ราชอภินิหารธรรม และภิกขุอภินิหารธรรม^๑

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอภินิหารธรรม ว่าเป็นธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ชื่อว่า อภินิหารธรรม^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของอภินิหารธรรม ว่า “เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง” ^๓ คือการถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีเสื่อมเลย^๔

^๑ ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๑.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๗, ๔๔๗-๔๔๘.

พระทวีป กุลยานธโม (เล็กบัณฑิตย์) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับหลักปธานิยธรรมว่า “เป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ซึ่งธรรมทั้ง ๗ ประการนี้เป็นเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมือง และสงฆ์”^๕

จากความหมายข้างต้น พอสรุปหลักปธานิยธรรมได้ว่า เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีความเสื่อม แบ่งเป็นสองคือหลักอปธานิยธรรมสำหรับคฤหัสถ์ครองเรือน และอปธานิยธรรมสำหรับบรรพชิต

๒.๑.๒ ความเป็นมาของหลักอปธานิยธรรม

วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ แคว้นมคธ ทูลถามเรื่อง พระเจ้าอาชาตศัทรุ เวเทหิบุตรมีพระประสงค์จะเสด็จไปปรามแคว้นวัชชี พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสถามเรื่อง อปธานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อ คือ ๑. เจ้าวัชชีหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒. เจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ ๓. เจ้าวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ ๔. เจ้าวัชชีเคารพนับถือผู้ใหญ่ในแคว้นวัชชี ๕. เจ้าวัชชีไม่อุศร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือกุลกุมาริ ๖. เจ้าวัชชีสักการเคารพนับถือบูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชี ๗. เจ้าวัชชีจัดการรักษาคุ้มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยความชอบธรรม ตราบใดที่พวกวัชชีรักษาราชปธานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ เจ้าวัชชีพึงได้แต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^๖

มหาปรินิพพานสูตร คัมภีร์ที่มุนิกาย มหาวรรคได้กล่าวถึงหลักอปธานิยธรรม ๗ ประการ ๕ หมวด ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายในสมัยใกล้จะดับขันธปรินิพพาน นอกจากนี้แล้ว หลักอปธานิยธรรมยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ข้อความที่เป็นข้อธรรมเหมือนกันทั้ง ๕ หมวดตรงกับข้อความที่มาจากมหาปรินิพพานสูตร มีข้อแตกต่างกันตรงที่ข้อความปรารภการแสดงอปธานิยธรรม ในมหาปรินิพพานสูตรเป็นข้อความต่อเนื่องจากการที่พระพุทธองค์ประทับอยู่บนภูเขาคิชฌกูฏ พระเจ้าอาชาตศัทรุทรงส่งวัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์มาเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องที่พระองค์จะยกทัพไปย่ำยีพวกวัชชี แล้วพระพุทธองค์ทรงแสดงราชปธานิยธรรม^๗ แก่พระอานนท์ เมื่อวัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ทูลลากลับไป พระพุทธองค์มีรับสั่งกับพระอานนท์เพื่อแจ้งให้ภิกษุทั้งหมดที่พักอยู่ในกรุงราชคฤห์มาประชุมที่อุปัฏฐานศาลา แล้วท่านพระอานนท์ได้นิมนต์ภิกษุทั้งหมดมาประชุมกัน จากนั้นได้เข้ากราบทูลให้พระ

^๕ พระทวีป กุลยานธโม (เล็กบัณฑิตย์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒-๙๓.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๗๘

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๗๘-๘๑

พุทธองค์ทรงทราบ พระองค์ได้เสด็จไปยังอุปัฏฐาณศาลาแสดงอภิธานิธรรม^๘ แก่ภิกษุทั้งหลาย เป็นข้อความที่เป็นเหตุการณ์ติดต่อกัน ส่วนในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต พระสังคีติกาจารย์ท่านกล่าวแบบกว้างๆ ว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาคิชมภูได้แสดงอภิธานิธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย อภิธานิธรรม ๗ ประการ ๕ หมวด พระสังคีติกาจารย์ได้แยกเป็น ๕ สูตร ตั้งชื่อสูตรว่า (๑) ปฐมสัตตกสูตร (๒) ทุติยสัตตกสูตร (๓) ตติยสัตตกสูตร (๔) โภชณังคสูตร (๕) สัญญาสูตร ต่อจากวิสสการสูตร คือข้อความตอนที่วิสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์เข้าเฝ้า ซึ่งท่านจัดเป็นสูตรหนึ่งเรียงลำดับไว้ก่อน ระบุสถานที่แสดงเฉพาะปฐมสัตตกสูตร ส่วนสูตรที่ ๒ - ๕ ไม่ระบุ คล้ายกับเป็นต่างเหตุการณ์ต่างวาระกัน^๙

๒.๒ หลักการสาระสำคัญของหลักอภิธานิธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับอภิธานิธรรมว่าเป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว มี ๗ ประการคือ^{๑๐}

- ๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดนสม่ำเสมอ
- ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน
- ๓) ไม่ถืออำเภอใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบบ่าล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม
- ๔) ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง
- ๕) ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๐/๘๗-๘๘

^๙ พระครูประสิทธิสรคุณ (บุรินทร์ ฐิตธมโม) “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความไม่ประมาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๖ – ๗๗.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกฯ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

๖) การบูชาสักการเจดีย์ ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติอันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีการบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗) จัดการให้ความรักษา บำรุง ค้ำครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลธรรม บริสุทธิ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

พระมหาคณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความคิดเห็นหลักอภิธานิยธรรมว่า “เป็นธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง”^{๑๑}

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้

๔) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชุมชน (ชาววัชชี) เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

๕) บรรดาภุมมสตรี ภุมมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรืออดคร่ำครวญใจ

๖) การสักการบูชาเจดีย์

๗) จัดให้ความรักษา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย

พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล) ได้ให้ความคิดกับอภิธานิยธรรมว่า “หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนาเถรวาท อีกข้อหนึ่งที่ครอบคลุมการปฏิบัติสามัคคีธรรมทั้งทางกาย วาจาและทางจิตใจได้อย่างดีที่สุดประการหนึ่ง ก็คือหลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ โดยแยกออกเป็น ๒ หมวดตามเพศบรรพชิตและฆราวาส^{๑๒} ดังนี้

ก) หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ สำหรับบรรพชิต ได้แก่

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ หมายความว่า ธรรมดาคนเราต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมวด เป็นหมู่เป็นคณะ จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ หมู่คณะจะเจริญอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยการติดต่อกันไปมาหาสู่กัน มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไร รู้ทั่วถึงกันหรือเมื่อมีกรณีะเรื่องที่จะต้องทำเกิดขึ้น ผู้เป็นใหญ่ในหมู่จะต้อง

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๑.

^{๑๒} พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐-๓๒.

เรียกประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อความเจริญและความพร้อมเพรียงของหมู่และผู้น้อยที่นับเนื่องในหมู่ ก็ต้องหมั่นเข้าประชุมตามวาระที่ถูกเรียกประชุม จึงจะมีความเจริญและพร้อมเพรียงกัน

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ หมายความว่า ในการประชุมนั้นย่อมมีกำหนดเวลา ทุกคนควรตรงต่อเวลา ไม่ใช่ต่างคนต่างเข้าหรือต่างคนต่างออกตามชอบใจซึ่งเป็นการเสียระเบียบ เสียมรรยาท อาจทำให้เวลาเมื่อเข้าประชุมแล้ว ต้องพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำหมายความว่ากิจใดที่สงฆ์ คือ หมู่ชนจะต้องทำร่วมกันด้วยกำลังกายหรือกำลังวาจาหรือกำลังความคิด ก็ต้องร่วมกันทำกิจนั้น ช่วยกันทำ ช่วยกันพูด ช่วยกันคิดปรึกษาหารือกัน ช่วยแก้ไขสิ่งไม่ดีให้ดีขึ้นส่งเสริมสิ่งที่ดีให้ดียิ่งขึ้น ทำได้อย่างนี้ก็จะมีความเจริญ ความพร้อมเพรียงของชนทั้งปวงผู้เป็นหมู่ ยิ่งความเจริญให้สำเร็จฯ”^{๓๓} ด้วยว่าอันความพร้อมเพรียงนั้น ย่อมยิ่งความเจริญให้สำเร็จหลาย

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ สมณฑานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ หมายความว่า ศีลหรือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุ - สามเณร - อุบาสกอุบาสิกา กันับว่าพอดีพองาม พอแก่ความปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสที่หยาบๆ บาปที่หนาๆ ตามสมควรแก่เพศบรรพชิตและเพศคฤหัสถ์อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องบัญญัติเพิ่มเติมอีกเหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักรที่ประกาศใช้ในสมัยหนึ่งๆ ก็พอสมควรอยู่แล้ว ใครๆ ไม่ควรบัญญัติเพิ่มเติมตามลำพังตน เป็นกฎหมายเถื่อนขึ้นอีก และสิกขาบททุกข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ใครๆ ไม่พึงถอน คือ ไม่ตัดออก ไม่ยกเลิกแม้บางข้ออาจไม่เหมาะแก่กาลสถานที่ภูมิประเทศ ก็มีพระพุทธานุญาติพิเศษไว้แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องถอนสิกขาบทใดๆ ทั้งสิ้น เหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักร ใครๆ ไม่พึงถอน เพราะถ้าต่างคนต่างเลิกถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ ตามความต้องการของตน ผลสุดท้ายก็ไม่มีอะไรเหลือเป็นหลักไว้ควบคู่หมู่ พระศาสนาก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ต้องอันตรายไปเหมือนกฎหมาย ถ้าต่างคนต่างถอนทีละมาตรา สองมาตรา ไม่ช้าก็หมด ประเทศชาติบ้านเมืองไม่มีกฎหมาย ก็เหมือนบ้านเรือนไม่มีชื่อไม่มีแป ก็มีแต่พินาศ ควรสมณฑานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ หมายความว่า ต้องมีความเคารพในพระวินัย สิกขาบททั้งปวง ถือสิกขาบทเป็นสิ่งสำคัญ สนใจศึกษาให้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่แก้ตัวว่ายังไม่รู้ไม่มั่งง่าย ไม่ดูหมิ่นว่าเรื่องเล็ก พระวินัยมิได้ยกเว้นโทษผู้ทำผิดแม้ไม่รู้เหมือนกฎหมายของบ้านเมือง ประชาชนทุกคนต้องเคารพ ต้องเข้าใจต้องรับรู้และปฏิบัติอย่าให้ผิด กฎหมายมิได้ยกเว้นโทษแก่ผู้ทำผิดแม้ไม่รู้เพราะถ้า

^{๓๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับรวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕.

ยกเว้นแก่ผู้ไม่รู้แล้ว ก็ไม่มีใครสนใจที่จะรู้ มีแต่ทำผิดกันทั่วไป ฉะนั้น จึงต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ ต้องศึกษา และปฏิบัติโดยดี

๔) ภิคุเขลาใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิคุเขลานั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง หมายความว่าต้องเคารพไม่ฝ่าฝืนต่อท่าน เป็นธรรมดาของคนที่อยู่รวมกัน เป็นหมู่ เป็นวัด เป็นบ้านจนถึงเป็นประเทศ ถ้าไม่มีหัวหน้า มีแต่คนวางท่าเสมอกันไม่มีใครเคารพยำเกรงใคร ก็มีแต่ความเสื่อมความยุ่งยากลำบาก การอยู่ร่วมกันคนที่เสมอกัน (ด้วยกิเลส) นำทุกข์มาให้”^{๑๔} ดังนั้น เพราะคนมีกิเลสกับคนมีกิเลส “เมื่อเอากิเลสมาใช้เป็นกำลังตัดกำลังคน ไม่มีใครยอมใคร ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีผู้น้อย ไม่มีผู้นำ ไม่มีผู้ตาม ในที่สุดก็หมดกำลังพังพินาศไปด้วยกันเหมือนกองทัพที่ไม่มีแม่ทัพจะไปสู้กับใครได้ ฉะนั้น ทุกหมู่ ทุกคณะ ทุกประเทศ จำต้องมีหัวหน้า จะขาดเสียมิได้ และผู้เป็นหัวหน้านั้น ต้องไม่เป็นคนพาลเกร ไม่เป็นคนโง่ คนพาลหรือคนโง่ ไม่ควรเป็นหัวหน้า”^{๑๕} เพราะหัวหน้าเป็นคนสำคัญ หมู่ คณะ วัดหรือบ้านเมืองจะเสื่อม จะเจริญก็เพราะหัวหน้า คนโง่เป็นหัวหน้าก็พาวัดพาบ้านให้ฉิบหายเหมือนขุนโค่นาฝูงโคเดินคด โคในฝูงทั้งหมดก็เดินคดตามกันฉับใด ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อหัวหน้าประพฤติดคโกงเกร ผู้ที่อยู่รวมหมู่ก็ประพฤติดตาม ก็มีแต่ความเสื่อม ฉะนั้น ผู้เป็นหัวหน้าต้องเป็นคนดีมีความฉลาดสามารถ อดอาจ กล่าวหาญ เมื่อได้หัวหน้าเป็นคนดี ก็เป็นหน้าที่ของทุกคนที่อยู่รวมหมู่คณะ ร่วมวัด ร่วมบ้าน ร่วมเมืองต้องเคารพนับถือเชื่อฟังถ้อยคำของท่านผู้เป็นหัวหน้า หมู่คณะจึงจะเจริญมั่นคงอยู่ได้

๕) ไม่ลู่อานาจตัณหา คือ ความอยากที่เกิดขึ้น หมายความว่า ไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดอะไรตามอำนาจของความอยาก ตัณหา คือ “ความทะยานอยาก แบ่งออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา”^{๑๖}

๖) ยินดีอยู่ในสนาสนะป่า หมายความว่าพอใจในที่นอนที่นั่งอันเจียบสัดในป่าหรือเหมือนอยู่ในป่า เช่น วัดที่ไม่พลุกพล่านด้วยหมู่ชนหรือกุฏิ ศาลา เรือนว่าง โคนไม้ที่เจียบเสียงไม่มีใครรบกวน ก็ควรยินดีพอใจอยู่ในที่เช่นนั้น เมื่ออยู่ในที่สัดเช่นนั้น ย่อมให้กายวิเวก สัตถทางกาย คือ ไม่คลุกคลีจับกลุ่มสรวลเสเฮฮา เมื่อได้กายวิเวกแล้วย่อมได้ จิตตวิเวก สัตถจิต คือจิตย่อมสงบจากกามและจากอกุศลบาปธรรมทั้งหลาย กลายเป็นสมาธิจิตหรือฌานจิต มีความสุขไม่อิงอาภิสเกิดขึ้น เป็นความสุขที่หวานใจยิ่งนัก และจิตตวิเวกนั้นเป็นปัจจัยให้ได้อุปปวิเวก สัตถอุปปจิต คือ “หมดจดจากกิเลสอันเป็นเหตุทุกข์ทั้งปวง”

^{๑๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๓๘.

^{๑๕} พุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๓๑๓/๘๘.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๖.

๓) ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า “เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลงดงามซึ่งยังไม่มาขอให้มาที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก”^{๑๗} หมายความว่า “ให้มีจิตใจเอื้อเพื่อโอบเอื้ออารี ไม่หวังที่อยู่ไม่กีดกันคนดีมีศีลมีธรรมให้ตั้งใจต้อนรับผู้มีศีล มีสัจย์ ให้อยู่ร่วมหมู่ ร่วมวัด ร่วมบ้าน ร่วมงานตามควรแก่ภาวะและให้แผ่เมตตาต่อผู้ที่มาอยู่ร่วมกันว่า ขอให้อยู่เย็นเป็นสุขอย่าอยู่ร้อนนอนทุกข์เลย ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดความคิดริษยาติดผู้ที่อยู่ร่วมกันเพราะถ้าเกิดริษยากันแล้วก็จะมีความเสื่อมความฉิบหายได้ ในพระธรรมภาษิตว่า อรติ โลกนาสิกา ความริษยา ทำโลกให้ฉิบหาย แต่ตรงกันข้าม ถ้ามีเมตตาต่อกัน ก็ย่อมจะค้าประกันโลกไว้ให้เจริญสืบไปได้” ผู้อยู่ร่วมหมู่คณะต้องมีเมตตาทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจต่อกัน ความสามัคคีอันจะเป็นเหตุนำความสุขสงบ สุข ความเจริญรุ่งเรืองตามมาได้

ข) อปรีหานิยธรรม ๗ ประการ จัดเป็นหลักธรรมสำหรับฆราวาสทุกหมู่เหล่าในสังคมที่พึงยึดถือปฏิบัติให้ได้ด้วยความเอาใจใส่ หากหวังความสมัคสมานของคนในชาติ ได้แก่

๑) หมั่นประชุมกันเสมอ

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจการ

๓) ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ ไม่เลิกล้ม

๔) เคารพนับถือผู้ใหญ่

๕) ให้เกียรติแก่สตรี ไม่ล่วงละเมิด

๖) เคารพสถานศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

๗) ให้ความคุ้มครองป้องกันบรรพชิตผู้ประพฤติปฏิบัติชอบในรัฐของตน^{๑๘}

พระทิวป กลยาณธมโม (เล็กบัณฑิตย์) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับหลักปรีหานิยธรรมว่าเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ซึ่งธรรมทั้ง ๗ ประการนี้เป็นเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมือง และสงฆ์^{๑๙}

ก) ฝ่ายบ้านเมือง

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกันของคนในสังคมจะต้องมีการพบปะ ประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอ เพื่อแก้ไขปัญหาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ยอมรับในเหตุผลที่ถูกต้องที่เป็นประโยชน์ เพื่อความเข้าใจที่ดีต่อกันของทุกคนในสังคมซึ่งความเจริญ

^{๑๗} ๐.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๒๒-๒๓.

^{๑๘} ๐.สตตก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๑๗-๑๘.

^{๑๙} พระทิวป กลยาณธมโม (เล็กบัณฑิตย์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิต ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒-๙๓

ไม่เกิดความเสื่อมในทุกกรณี เช่น ในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก มีอะไรพูดกันปรึกษากัน ลูกก็จะอบอุ่น ปัญหาลูกไปติดยาเสพติดก็就不用เกิดขึ้น ในสถานที่ทำงาน หัวหน้ามีการประชุมปรึกษากับผู้ร่วมงานทุกครั้ง งานก็จะราบรื่น หากมีข้อผิดพลาด ทุกคนก็จะยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและกระทำกิจที่ควรทำ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คนที่อยู่ร่วมกัน ไม่กินแหนงแคลงใจกัน จะทำงานอะไรก็สำเร็จได้ เช่น ในครอบครัวมีอะไรปรึกษาหารือกันก็ต้องอยู่พร้อมๆ กัน เพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่ทำลงไปด้วยความเต็มใจจะทำลงไปด้วยความเต็มใจ

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติและไม่เลิกสิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้ว เช่น บ้านเมือง จะสงบสุขได้ ทุกคนจะต้องบัญญัติและไม่ล้มเลิก ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ของคณะและสังคมตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ตัวอย่าง เช่น นักเรียนจะต้องแต่งเครื่องแบบของโรงเรียนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย จะแต่งกายตามใจตนเองไม่ได้

๔) เคารพนับถือผู้ใหญ่การเคารพและรับฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะผู้ใหญ่เกิดก่อน ผ่านประสบการณ์มากกว่า ประกอบกับการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีผู้นำ ถ้าเราให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำ สังคมก็จะไม่วุ่นวาย เช่น ถ้าลูกเชื่อฟัง พ่อ แม่ ก็จะเป็นคนดีได้เพราะไม่มีพ่อแม่คนไหน อยากลูกตนเองให้ชั่ว

๕) ไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรี สตรีถือว่าเป็นเพศแม่ เป็นเพศที่อ่อนแอ บุรุษควรให้เกียรติให้การยกย่อง ปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแก ถ้าสังคมใดๆ ผู้หญิงถูกขูดคร่าข่มขืนมากขึ้น ความเสื่อมก็จะเกิดกับสังคมนั้น

๖) สักการเคารพเจดีย์ หมายถึงการให้ความเคารพและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญในศาสนา เพื่อจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน เช่น การเคารพพระปฐมเจดีย์

๗) ให้การอารักขา ค้ำครอง อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ คือการคุ้มครองบรรพชิต ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไป เช่นการทำบุญด้วยปัจจัย ๔ เป็นต้น

ข) ฝ่ายสงฆ์

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ เช่น การทำอุโบสถสังฆกรรม

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและทำกิจที่สงฆ์ต้องทำการประชุมถือว่าเป็นกิจที่สงฆ์ต้องทำร่วมกัน แต่การที่จะให้สงฆ์ทุกรูปยอมรับซึ่งกันและกัน เพื่อความสามัคคีก็จะต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกันทุกๆ ครั้ง เช่น การทำพิธีกรรมในงานมงคลนิยมใช้พระสงฆ์ ๙ รูป ก็ต้องมาพร้อมกันจึงจะทำพิธีกรรมได้

๓) ไม่บัญญัติในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มเลิกสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้ถือว่าสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม

๔) เคารพนับถือและรับฟังถ้อยคำของภิกษุผู้ใหญ่ ในการปกครองของพระสงฆ์จะให้อำนาจแก่ผู้ที่มีความสามารถตามบรรดาศักดิ์ เช่น ภิกษุผู้ใหญ่ สังฆปริณายก ภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตามลำดับขั้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

๕) ไม่ให้อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น เพราะพระสงฆ์ตัดแล้วซึ่งกิเลสตัณหา ความอยากมีอยากได้จะต้องไม่เกิดขึ้น จึงจะเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

๖) ยินดีในเสนาสนะอันควร คือพระสงฆ์ต้องมีชีวิตเรียบง่าย มุ่งแสวงหาธรรมเพื่อเผยแผ่ให้กับผู้อื่น

๗) ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณร เป็นผู้มืศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข คือ พระสงฆ์ต้องใจกว้างยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และมีความปรารถนาดีต่อสมาชิกเก่า เพื่อสังคมสงฆ์จะได้ไม่เกิดความเสื่อม

จากการศึกษาหลักสาระสำคัญของหลักอปริหานิยธรรมสามารถสรุปได้ว่า อปริหานิยธรรม ๗ ประการ เป็นธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว โดยแบ่งออกเป็นสำหรับพระภิกษุ และสำหรับฆราวาส ซึ่งทั้งสองแบบมีสาระสำคัญที่เหมือนกันแต่จะมีการปรับให้เหมาะสมกับเพศและสถานะของกลุ่มคนนั้นๆ

๒.๓ หลักอปริหานิยธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เมื่อศึกษาเกี่ยวกับหลักอปริหานิยธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้พบว่ามีกรอธิบายหลักอปริหานิยธรรมไว้ในพระสูตรเป็นจำนวนมาก เช่น อปริหานิยสูตรที่ ๑ อปริหานิยสูตรที่ ๒ ปฐมอปริหานสูตร มหาปริณิพพานสูตร เป็นต้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ อปริหานิยสูตรที่ ๑

ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ไม่อาจเสื่อม^{๒๐} ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพานแน่แท้ ธรรม ๔ ประการ^{๒๑} คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- ๑) สมบูรณ์ด้วยศีล
- ๒) คู้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย
- ๓) รู้จักประมาณในการบริโภค
- ๔) ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เสมอ

ดังนั้นอปริหานิยสูตรที่ ๑ เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยภิกษุสมบูรณ์ด้วยศีล คือ ภิกษุในธรรมวินัยมีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อยและสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒.๓.๒ อปริหานิยสูตรที่ ๒

ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานิยธรรม (ธรรมที่ไม่เป็นเหตุแห่งความเสื่อม) ๖ ประการนี้ เธอทั้งหลายจงฟัง^{๒๒} อปริหานิยธรรม ๖ ประการ คือ

- ๑) ความเป็นผู้ไม่ชอบการงาน
- ๒) ความเป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย
- ๓) ความเป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ
- ๔) ความเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่
- ๕) ความเป็นผู้ว่าง่าย
- ๖) ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร (มิตรดี)

อรรถกถาได้หมายความว่า ไม่ชอบการงานนั้นหมายถึงเมื่อพวกภิกษุทำกิจมีการทำจีวร ประคตเอว ผ่ากรองน้ำ ไม้กวาด และผ้าเช็ดเท้า เป็นต้น ภิกษุปฏิเสธกิจเหล่านั้นเสียด้วยศรัทธา อนึ่ง หมายถึงทำกิจเหล่านั้นร่วมกับภิกษุทั้งหลาย แล้วเรียนอุทเทสในเวลาเรียนอุทเทส สาธยายในเวลาสาธยาย กวาดลานพระเจดีย์ในเวลากวาดลานพระเจดีย์ มนสิการในเวลามนสิการ ไม่ชอบการพูดคุย ในที่นี้หมายถึงไม่สนทนาเรื่องเกี่ยวกับบุรุษและสตรี เป็นต้น แต่สนทนาเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับธรรมในเวลากลางวันกลางคืนให้เป็น

^{๒๐} อัง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๗/๓๖๗.

^{๒๑} อัง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๓๗/๖๐.

^{๒๒} อัง.ฉก (ไทย) ๒๒/๒๒/๔๕๒-๓.

ประโยชน์ ตอบปัญหาธรรมตลอดวันและคืน พุดน้อย พุดมีที่จบ เพราะพุทพจน์ว่า “ภิกษุผู้นั่งประชุมกันมีหน้าที่ ๒ อย่างคือสนทนาธรรม และเป็นผู้นั่งอย่างพระอริยะ” ไม่ชอบการนอนหลับ ในที่นี้หมายถึงจะยืนก็ตาม จะเดินก็ตาม จะนั่งก็ตาม มีจิตตกง่วง เพราะกรณีมีความเจ็บป่วยก็ตาม ก็ไม่ถูกถิ่นมิหะครอบงำ เพราะฉะนั้นจึงมีพุทพจน์ว่า “เรากลับจากบิณฑบาต หลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว ภูลาดสังฆาฏิ ๔ ชั้น มีสติสัมปชัญญะ หยั่งลงสู่การนอนหลับโดยพระปรีศวเบื้องขวารู้ซัดอยู่”^{๒๓}

ดังนั้นอธิปหานิยธรรม ๖ ประการในอธิปหานิยสูตรที่ ๒ นี้ มีสาระสำคัญคือภิกษุทั้งหลายหรือชนทั้งหลายบางพวกในอดีตหรือในอนาคตหรือในปัจจุบันไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะธรรม ๖ ประการนี้ คือ ความเป็นผู้ไม่ชอบการทำงาน, ความเป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย, ความเป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ, ความเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่, ความเป็นผู้ว่าง่าย และความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร (มิตรดี)

๒.๓.๓ ปฐมอธิปหานิยสูตร

ปฐมอธิปหานิยสูตรเป็นพระสูตรว่าด้วยอธิปหานิยธรรม ๖ ประการ โดยกล่าวถึงบทสนทนา ระหว่างเทวดา และพระพุทธเจ้า ว่า ธรรม ๖ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ^{๒๔} ได้แก่

- ๑) ความเป็นผู้มีความเคารพในพระศาสดา
- ๒) ความเป็นผู้มีความเคารพในพระธรรม
- ๓) ความเป็นผู้มีความเคารพในพระสงฆ์
- ๔) ความเป็นผู้มีความเคารพในสิกขา
- ๕) ความเป็นผู้มีความเคารพในความไม่ประมาท
- ๖) ความเป็นผู้มีความเคารพในปฏิสันถาร

๒.๓.๔ ทุตติยอธิปหานิยสูตร^{๒๕} ว่าด้วยอธิปหานิยธรรมสูตรที่ ๒ ว่าอธิปหานิยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ คือ

- ๑) ความเป็นผู้มีความเคารพในพระศาสดา
- ๒) ความเป็นผู้มีความเคารพในพระธรรม
- ๓) ความเป็นผู้มีความเคารพในพระสงฆ์
- ๔) ความเป็นผู้มีความเคารพในสิกขา

^{๒๓} อัง.สตตก.อ. (ไทย) ๓/๒๔/๑๗๖-๑๗๗.

^{๒๔} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๙-๔๘๐.

^{๒๕} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๙-๔๘๐.

๕) ความเป็นผู้มีมีความเคารพในhiri (ความอายบาป)

๖) ความเป็นผู้มีมีความเคารพในโอตตปปะ (ความกลัวบาป)

ทั้งในปฐมอปริหานิยสูตรและทุติยอปริหานิยสูตรได้กล่าวถึงสิ่งที่เหมือนกันคือ ความเป็นผู้มีมีความเคารพในพระศาสดา, ความเป็นผู้มีมีความเคารพในพระธรรม, ความเป็นผู้มีมีความเคารพในพระสงฆ์ และ ความเป็นผู้มีมีความเคารพในสิกขา ในส่วนข้อที่ต่างกันนั้นในปฐมอปริหานิยสูตรในข้อ ๕ ความเป็นผู้มีมีความเคารพในความไม่ประมาทและข้อ ๖ ความเป็นผู้มีมีความเคารพในปฏิสันถาร ส่วนในทุติยอปริหานิยสูตรในข้อ ๕ จะว่าถึงความเป็นผู้มีมีความเคารพในhiri (ความอายบาป) และในข้อ ๖ ความเป็นผู้มีมีความเคารพในโอตตปปะ (ความกลัวบาป)

๒.๓.๕ มหาปรินิพพานสูตร

ในมหาปรินิพพานสูตร ได้กล่าวถึงราชอปริหานิยธรรมของเจ้าวัชชี^{๒๖} ไว้ว่า

๑) พวกเจ้าวัชชีหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง

๒) พวกเจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีจะพึงทำ

๓) พวกเจ้าวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันตามวัชชีธรรมที่วางไว้เดิม วัชชีธรรมที่วางไว้เดิม หมายถึง ประเพณีที่สืบทอดกันมานาน เช่น จับผู้ต้องสงสัยว่าเป็นโจรผู้จับจะไม่สอบสวนเอง แต่จะส่งให้ฝ่ายสอบสวน ฝ่ายสอบสวนสืบสวนแล้วรู้ว่าไม่ใช่ก็ปล่อย ถ้ายังสงสัยก็ส่งต่อขึ้นไป ตามลำดับชั้น บางกรณีอาจส่งถึงเสนาบดี บางกรณีอาจส่งถึงพระราชาเพื่อทรงวินิจฉัย^{๒๗}

๔) พวกเจ้าวัชชี สักการ เคารพ นับถือ บูชาเจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง

๕) พวกเจ้าวัชชีไม่ฉุดคร่าขึ้นใจกุลสตรี หรือกุลกุมาริให้อยู่ร่วมด้วย

๖) พวกเจ้าวัชชี สักการ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชีของชาววัชชีทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

๗) พวกเจ้าวัชชีจัดการรักษา คุ่มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มาพึงมาสู่แคว้นของเรา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุกในแคว้น

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๗๘-๘๑.

^{๒๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๑๑๘.

อภิธานิธรรม ๗ ประการนี้ พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังมีอภิธานิธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่และใส่ใจอภิธานิธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักภิกขุอภิธานิธรรม^{๒๘} ว่า “ภิกษุทั้งหลาย

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ประชุมกันมากครั้ง

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะพึงทำ

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่บัญญัติสิ่งที่เรามิได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันตามสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้แล้ว

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการเคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระเป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาก่อให้เกิดภพใหม่ที่เกิดขึ้นแล้ว

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งสติไว้ในภายในว่าทำอะไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงามที่ยังไม่มา พึงมา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอภิธานิธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอภิธานิธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

อภิธานิธรรม อีกหมวดหนึ่ง^{๒๙} คือ “ภิกษุทั้งหลาย

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีการงาน ไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการงาน

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๑-๘๓.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๗/๘๓-๘๔.

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการพุดคุย^{๓๐} ไม่ยินดีการพุดคุยไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการพุดคุย

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ ไม่ยินดีการนอนหลับ ไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการนอนหลับ

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่มีความปรารถนาชั่ว ไม่ตกไปสู่อำนาจของความปรารถนาชั่ว

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่ถึงความหยุดชะงักในระหว่างเพียงเพราะบรรลु คุณวิเศษชั้นต่ำ

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอภิธานิธรรม ๗ ประการอีกหมวดหนึ่งแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสดังนี้ว่า^{๓๑} “ภิกษุทั้งหลาย

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศรัทธา^{๓๒}

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีhiri

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีโอตตปปะ

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นพหูสูต^{๓๓}

^{๓๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๐/๑๓๗/๑๒๘.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๘๔-๘๕.

^{๓๒} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๑๒๘.

^{๓๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๑๓๐.

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังปรารถนาความเพียร

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีสติตั้งมั่น

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย
ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอธิปไตยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอธิปไตยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอธิปไตยธรรม ๗ ประการอีกหมวดหนึ่ง แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสดังนี้ว่า^{๓๔} “ภิกษุทั้งหลาย

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญสติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่ง การตรัสรู้คือความระลึกได้)

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือการเพียรธรรม)

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญปีติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิ่มใจ)

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยเท่าที่ภิกษุยังเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ)

๖) ภิกษุพึงหวังได้ แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น)

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง)

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๙/๘๕-๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ นี้อยู่ และใส่ใจอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการอีกหมวดหนึ่งแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสดังนี้ว่า^{๓๕} “ภิกษุทั้งหลาย

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนิจจสัญญา (กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนัตตสัญญา (กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง)

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอสุภสัญญา (กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอาทีนวสัญญา (กำหนดหมายทุกข์โทษของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ)

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญปหานสัญญา (กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิบากและบาปกรรมทั้งหลาย)

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิราคสัญญา (กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญนิโรธสัญญา (กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอุปทานิยธรรมอีกหมวดหนึ่งแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสดังนี้ว่า^{๓๖} “ภิกษุทั้งหลาย

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๐/๘๖-๘๗.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๘๗-๘๘.

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งมั่นเมตตาศาวยกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งมั่นเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจารี ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีการบริโภคน้ำโดยไม่แบ่งแยกภิกษาทั้งหลายอันประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตมแม้เพียงบิณฑบาต (อาหารในบาตร) บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีล

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกต้อนหาและทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอริยทักขณอันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอธิปัตติธรรมทั้ง ๖ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอธิปัตติธรรมทั้ง ๖ ประการนี้อยู่”

ดังนั้นสรุปได้ว่า มหาปริณิพพานสูตร เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงความเจริญอย่างเดียวโดยไม่มีความเสื่อม ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง อย่างที่หนึ่งสำหรับฆราวาสเรียกว่าราขออธิปัตติธรรม และอย่างที่สองสำหรับพระภิกษุเรียกว่าภิกษุอธิปัตติธรรม

๒.๓.๖ โพชฌังคอธิปัตติสูตร

โพชฌังคอธิปัตติสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวว่าภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอธิปัตติธรรม (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม) ๗ ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพึงอธิปัตติธรรม ๗ ประการ คือ โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ^{๓๗}

๑) สติสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญสติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้)

^{๓๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๐๖/๑๓๗-๑๓๘.

๒) ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)

๓) วิริยสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)

๔) ปิติสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญปิติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิมใจ)

๕) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ)

๖) สมานิสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญสมานิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น)

๗) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง)

ดังนั้น โพชฌังคอปธานิยสูตร เป็นพระสูตรที่สอนให้ภิกษุเป็นผู้ที่มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอธิปัตติธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่และใส่ใจอธิปัตติธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่เป็นนิตย์

๒.๓.๗ สารันทสูตร

สารันทสูตรเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการแสดงอธิปัตติธรรมที่สารันทเจตีย์ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้^{๓๘} สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ สารันทเจตีย์ เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น เจ้าลิจฉวีหลายองค์ได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นดังนี้ว่า “เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย เราจักแสดงอธิปัตติธรรม ๗ ประการแก่ท่านทั้งหลายท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วพระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย อธิปัตติธรรม ๗ ประการ คือ

๑) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่วัชชียังหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันมาครั้ง

๒) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีพึงทำ

^{๓๘} อง.สต. (ไทย) ๒๓/๒๑/๒๑-๒๒.

๓) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้เดิม

๔) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังสักการ เคารพ นับถือ บูชาเจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง

๕) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังไม่อุตศราขึ้นใจกุศลศรัทธาหรือกุศลสมาธิให้อยู่ร่วมด้วย

๖) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังสักการ เคารพ นับถือ บูชาเจตีย์ในแคว้นวัชชีของชาววัชชีทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจตีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

๗) พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังจัดการรักษา คุ่มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก” พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังมีอธิปไตยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอธิปไตยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่”

ดังนั้นสารันทสูตรเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงสอนกับเจ้าลิจฉวีให้เป็นผู้ที่มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ซึ่งมีใจความสำคัญเหมือนกับราชอธิปไตยธรรมในมหาปริณิพพานสูตรซึ่งทรงแสดงแก่วัสสการพรมณ์

๒.๓.๘ ปฐมสัตตกสูตร

อธิปไตยธรรม ๗ ประการ สูตรที่ ๑

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้^{๓๙} สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง อธิปไตยธรรม ๗ ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อธิปไตยธรรม ๗ ประการ คือ

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ประชุมกันมากครั้ง

^{๓๙} อัง.สตุ. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗-๓๘.

๒) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์พิงทำ

๓) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังไม่มีบัญญัติสิ่งที่เรามิได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในสิกขาบทที่บัญญัติไว้

๔) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังสักการเคารพ นับถือ บูชาภัณฑุผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง

๕) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาก่อให้เกิดภพใหม่ที่เกิดขึ้นแล้ว

๖) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า

๗) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุตั้งสติมั่นไว้ในภายในว่า “ทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงามที่ยังไม่มา ขอให้มา และท่านที่มาแล้ว พึงอยู่อย่างผาสุก”

ภัณฑุทั้งหลาย ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังมีอธิปัตติธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอธิปัตติธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

๒.๓.๙ ทุติยัตถกสูตร

อธิปัตติธรรม ๗ ประการ สูตรที่ ๒^{๔๐}

ภัณฑุทั้งหลาย เราจักแสดงอธิปัตติธรรม ๗ ประการแก่เธอทั้งหลาย อธิปัตติธรรม ๗ ประการ คือ

๑) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีในการงาน ไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการงาน ฯลฯ

๒) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย ฯลฯ

๓) ภัณฑุพิงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภัณฑุยังเป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ ฯลฯ

^{๔๐} อัง.สตุ. (ไทย) ๒๓/๒๔/๓๘-๓๙.

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่ ฯลฯ

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้ไม่มีความปรารถนาชั่ว ไม่ตกไปสู่อำนาจของความปรารถนาชั่ว

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่ถึงความหยุดซ้งเสียในระหว่างเพียงเพราะได้บรรลุคุณวิเศษขั้นต่ำ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

๒.๓.๑๐ ทิยสัตตกสูตร

อุปทานิยธรรม ๗ ประการ สูตรที่ ๓^{๔๑} ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการ แก่เธอทั้งหลาย อุปทานิยธรรม ๗ ประการ คือ

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศรัทธา

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีhiri

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีโอตตปปะ

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีพหุสุต

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีปรารภความเพียร

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีสติตั้งมั่น

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีปัญญา

^{๔๑} อัง.สตุ. (ไทย) ๒๓/๒๕/๓๙-๔๐๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่

ดังนั้นในปฐมสัตตกสูตร ทุติยสัตตกสูตรและตติยสัตตกสูตร มีใจความสำคัญของอุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการที่สอดคล้องกัน คือ ถ้าต้องการความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย จะต้องหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง แต่ถ้าทำตัวเป็นผู้ไม่ชอบการทำงาน ไม่ยินดีในการทำงาน ไม่หมั่นประกอบความ เป็นผู้ชอบการงานย่อมนำมาซึ่งความเสื่อม เป็นต้นโดยที่การจะได้มาซึ่งความเจริญและไม่มีความเสื่อมนั้น จะต้องตั้งอยู่บนความศรัทธา หิริโอตตปปะ พหุสุต ปรรภาความเพียร สติตั้งมั่นและปัญญา

๒.๓.๑๑ สัญญาสูตร

สัญญาสูตรที่เป็นอุปทานิยธรรม^{๔๒} นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เราจักแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการแก่เธอทั้งหลาย อุปทานิยธรรม ๗ ประการ คือ

๑) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนิจจสัญญา (กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)

๒) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนัตตสัญญา (กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง)

๓) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอสุภสัญญา (กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)

๔) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอาทีนวสัญญา (กำหนดหมายโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ)

๕) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญปหานสัญญา (กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตก และบาปกรรมทั้งหลาย)

๖) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิราคสัญญา (กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

๗) ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญนิโรธสัญญา (กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

ดังนั้นในสัญญาสูตร ถ้าภิกษุต้องการความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อม ภิกษุต้องกำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง กำหนดหมายความไม่งามแห่ง

^{๔๒} อง.ฉก. (ไทย) ๒๓/๒๗/๔๒-๔๓.

กาย กำหนดหมายโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปกรรมทั้งหลาย กำหนดหมายวิราคะและนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอธิกานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ ย่อมหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว

๒.๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักอปริหานิยธรรม

หลักอปริหานิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความสมานฉันท์ สามัคคีปรองดองรักใคร่กัน และการร่วมมือร่วมใจกันคิด ช่วยกันทำ หรืออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบริหารบ้านเมืองจะต้องนำเอาหลักอปริหานิยธรรมไปประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมอื่นที่ส่งเสริมเกื้อหนุนให้เกิดความสมบูรณ์ ความเจริญ ความสามัคคี ความไพบลูย์ อาทิเช่น หลักสังคหวัตถุ หลักสาราณียธรรม หลักสัพปุริสธรรม อิทธิบาทและหลักความสามัคคี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ หลักสังคหวัตถุ

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในแง่ของการมีมิตรสหายหรือบริวารที่ดีจริง พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของการมีมิตรสหายที่ดีไว้ใน อุปัฏฐาสสูตรว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี่เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว”^{๔๓} แต่การที่จะสร้างมิตรหรือยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เป็นมิตรสหายกันแล้วไว้นั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากเหมือนกัน เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรหรือบริวารเรียกว่า “หลักสังคหวัตถุ”^{๔๔} ซึ่งมีด้วยกัน ๔ ประการ คือ

๑) ทาน การให้ปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งของของตนแก่บุคคลอื่น ด้วยเห็นว่าสิ่งของของตนเสียสละไปนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ เป็นการแสดงความมีน้ำใจ และเป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรสหายหรือบริวารไว้ได้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการให้ไว้มากมาย เช่น “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้”^{๔๕} เป็นต้น ผู้ที่มีความตระหนี่นั้นไม่สามารถที่จะผูกมิตรหรือยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรและบริวารไว้ได้

๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ การมีวาจาเป็นที่รัก เป็นที่ดูดีมีจิตใจของผู้ฟัง มีวาจาสุภาพอ่อนหวานชวนฟัง เป็นวาจาที่ไม่หยาบคายและก่อให้เกิดประโยชน์ การมีปิยวาจามีความสำคัญเป็นอย่างมากในการผูกมิตรหรือรักษาน้ำใจมิตร บุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เป็นทูตหรือเป็นตัวแทนของประเทศในการเจรจาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติ จะต้องมีความเทคนิคใน

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕/๒.

^{๔๔} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

^{๔๕} ธรรมรักษา, พระไตรปิฎกฉบับสุภาสิต, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

การใช้คำพูดอย่างดีเยี่ยม เพราะถ้าหากใช้คำพูดที่ไม่ดีก็จะส่งผลให้ประชาชนและประเทศชาติสูญเสียผลประโยชน์ได้

๓) อุตถจริยา การประพฤติตนเป็นประโยชน์ เช่น การช่วยเหลือผู้อื่นในเวลาที่ยจำเป็นไม่เป็นคนนิ่งดูตายในเมื่อตนเองมีกำลังความสามารถที่จะช่วยเหลือได้ ในการผูกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศก็เช่นเดียวกัน จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักให้การช่วยเหลือในเวลาที่เหมาะสมช่วยเหลือ เช่น เมื่อถึงคราวที่มิตรประเทศต้องประสบกับภัยพิบัติต่างๆ ที่ประเทศสัมพันธ์มิตรพอที่จะช่วยเหลือได้ ก็ให้ช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ เพื่อเป็นการผูกสัมพันธ์ไมตรีหรือแสดงถึงความมีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน

๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่คบมิตรเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มิใช่ว่าเมื่อเห็นว่ามิตรหมดประโยชน์สำหรับตนแล้วก็เริ่มห่างเหินหรือเลิกคบไป การคบหามิตรจะต้องคบด้วยความจริงใจ และมีความเสมอต้นเสมอปลายทั้งในยามที่มิตรรุ่งเรืองและในคราวตกต่ำ

ในหลักสังคหวัตถุ ๔ ส่งเสริมหลักอภิปรายธรรมในหัวข้อ ๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการตามที่วางไว้เดิม)

๒.๔.๒ หลักสารณียธรรม

สารณียธรรม แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน ได้แก่^{๔๖}

๑) เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ตนประสงค์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอย บริโภคทั่วกัน ข้อนี้ ใช้อุปปฏิวัติโคติ ก็ได้

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๐.

๕) สีสสามัญญตา : มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา : มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

ในหลักสารานียธรรม ส่งเสริมหลักการบริหารนิยธรรมในหัวข้อที่ ๕) บรรดาภคสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรืออุดคร่าชื่นใจ ๖) เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี(ประจำชาติ)ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอกไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้ เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

๒.๔.๓ หลักสัปปริสธรรม

ผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของการค้ำับ นับถือ ยกย่อง ของบุคคลทั้งหลาย ถือเป็นผู้มีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ คุณสมบัติ ๗ ประการนั้น คือ

๑) เป็นธัมมัญญ หมายถึง เป็นผู้รู้ธรรม หรือรู้หลักธรรม อันเป็นคำสอนที่สำคัญ คือ สุตตะ (พระสูตรต่างๆ) เคยยะ (พระสูตรที่ประกอบด้วยคาถา) เวยยาकरणะ (พระอภิธรรมทั้งหมด) คาถา (พระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา) อุทาน (พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานด้วยโสมนัส) อิติวุตตะกะ (พระสูตร ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า ข้อนี้สมจริง ดังคำที่พระพุทธองค์ตรัส) ชาดก (พระสูตรที่แสดงเรื่อง ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า) อปัณณาสส (พระสูตรที่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์) เวทลละ (พระสูตรที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายถามแล้วได้รับความรู้และถามยิ่งๆ ขึ้นไป)^{๔๗}

๒) เป็นอัตถัญญ หมายถึง เป็นผู้รู้ความหมายแห่งภาษิต กล่าวคือ เป็นผู้รู้จุดมุ่งหมายและรู้จักผลว่า ผลที่เกิดจากการกระทำมีประโยชน์และตรงตามเป้าหมายที่ตั้งมั่นไว้

๓) เป็นอัตตัญญ หมายถึง เป็นผู้รู้จักตนว่ามีศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณเท่าใด ตามหลักแห่งอารยวุฒิ ๕

๔) เป็นมัตตัญญ หมายถึง เป็นผู้รู้ประมาณในการรับปัจจัย ๔ กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักความพอดี ตามหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทาและหลักสันโดษ

๕) เป็นกาลัญญ หมายถึง เป็นผู้รู้จักเวลาอันเหมาะสม ที่จะประกอบกิจการงานอย่างถูกต้อง

๖) เป็นปริสัญญ หมายถึง เป็นผู้รู้จักวิธีการเข้าหาประชุมชน กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักชุมชนหรือสังคมอย่างถูกต้อง และเข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้องในชุมชนหรือสังคมนั้น

^{๔๗} พระสามารถ อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์

๗) เป็นบุคคลปรัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้จักเลือกคบคนให้ถูกต้องความเป็นมาของธัมมัญญูสูตรนี้ มีเนื้อหาตามโครงสร้างที่แสดงข้างล่างนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ กล่าวในรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบในหัวข้อถัดไป

ความเป็นมาของธัมมัญญูสูตรนี้ มีเนื้อหา สัปปริสธรรม และเป็นที่มาของสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ แต่ละข้อมีองค์ธรรมที่ควรจะศึกษา และนำมาปฏิบัติในวิถีชีวิต

ในหลักสัปปริสธรรม ส่งเสริมหลักการบริหารนิยธรรมในหัวข้อที่ ๔) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น ด้วยคำของท่านว่า เป็นสิ่งอันควรรับฟัง

๒.๔.๔ หลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ คือ^{๔๔} การใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพึงพอใจมีความเพียรมีสมาธิจึงทำให้เกิดปัญหาและหัวใจของการบริหารเชิงพุทธที่สำคัญที่สุดคือพรหมวิหาร ๔ ต้องมีทั้งเมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสั่งสอนผู้น้อยให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเองมีมุทิตา ปลออยให้เขาเติบโตได้ไม่เข้าการแข่งขันและอุเบกขา รู้จักความพอดีปล่อยวางฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มีที่เป็นนี้คือหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตและบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์

องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ มีดังนี้

๑) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้นอยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จอยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุจุดหมายง่ายๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงานพูดให้ลึกลงไปทางธรรมว่าความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นอยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้นเมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมายก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับสมณัสเป็นความฉ่ำชื่นใจ ที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต

ถ้าสามารถปลุกเร้า ฉันทะ ให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้นไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลายจิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมายเดินเรียบสม่ำเสมอไม่ช่นไม่ส่าย ฉันทสมาธิ จึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้และพร้อมกับปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒) วิริยะ แปลว่า ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบากเมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึงถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนักมีอุปสรรคมากหรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปี เท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ทอดย

^{๔๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”, ไทยรัฐ, (วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จคนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุนเวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตามจิตใจจะแน่วแน่มั่นคงพุ่งตรงต่อจุดหมายสมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

๓) จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจดจ่อ ฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหนถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใด เรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งคนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจแต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันทีบางทีจัดทำเรื่องนั้นงานนั้นชุลกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัวอะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจเรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำงานลืมวันลืมคืนลืมกินลืมนอนความมีใจฝักใฝ่ เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้นจิตจะแน่วแน่มั่นคงสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้นเรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

๔) วิมังสา แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในกิจที่ทำรู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุงข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิดค้นหาเหตุผลสอบสวนทดลองเมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไรทำไมจึงเป็นอย่างนี้ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมายเป็นเพราะอะไรจะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่มั่นคงไปกับเรื่องที่พิจารณาไม่ฟุ้งซ่านไม่วอกแวกและมีกำลังเรียกว่าวิมังสาสมาธิซึ่งจะมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วยเช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๔๔}

ในหลักอิทธิบาท ๔ ส่งเสริมหลักอุปหานิยธรรมในหัวข้อที่ ๗) จัดให้ความอารักขาคุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึง บรรพชิตผู้ดำรงธรรม เป็นหลักใจของประชาชน) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้นที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นโดยผาสุก

๒.๔.๕ หลักสามัคคีธรรม

เพื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพบว่าหลักอุปหานิยธรรมว่าด้วยความสามัคคีค่อนข้างมากทีเดียว เนื่องจากความสามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน กิริยาที่พร้อมเพรียงกันทำร่วมมือร่วมใจกันทำ มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สมานฉันท์กัน ซึ่งความสามัคคีนี้ ก็คือหลักอุปหานิยธรรมนั่นเอง เนื่องจากมีคุณลักษณะส่งเสริมในทางก่อนให้เกิดความเจริญแต่ฝ่ายเดียว

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๔๒ - ๘๔๔.

ในสารันทสูตร^{๕๐} พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักอภิธานิยธรรมโดยทรงปรารภกับเจ้าลิจฉวีทั้งหลายให้มีความสามัคคีกัน เนื่องจากทรงมองเห็นแล้วว่ามิแต่หลักสามัคคีเท่านั้นที่ทำให้เจ้าลิจฉวีทั้งหลายพ้นจากการเบียดเบียนของศัตรู ขณะเดียวกันในมหาปริณิพาสสูตรวิสสาร พราหมณ์มหาอำมาตย์แคว้นมคธได้กราบทูล พระพุทธเจ้าตรัสว่า^{๕๑}

“ข้าแต่ท่านพระโคตม พวกเจ้าวัชชีมีอภิธานิยธรรมแม้เพียงข้อเดียวก็พึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลย ไม่จำเป็นต้องกล่าวว่ามีครบทั้ง ๗ ประการ ข้าแต่ท่านพระโคตม พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่า อชาตศัตรูเวเทหิบุตร ไม่ควรทำสงครามกับพวกเจ้าวัชชี นอกจากจะใช้วิธีปรองดองทางการทูต หรือไม่ก็ทำให้แตกสามัคคีกัน ข้าแต่ท่านพระโคตม ถ้าอย่างนั้นบัดนี้ ข้าพระองค์ขอทูลลากลับ เพราะมีกิจมาก มีหน้าที่ที่จะต้องทำอีกมาก พระพุทธเจ้าข้า”

ข้อความดังกล่าวข้างต้นได้ชี้แนวทางอย่างชัดเจนแล้วว่า การเอาชนะจากพวกเจ้าวัชชีได้นั้นมีแต่ทางเดียวคือ “ทำให้แตกแยกสามัคคีกัน” ซึ่งความแตกแยกสามัคคีนี้เรียกว่า “ความเสื่อม”

ดังนั้น ความสามัคคีจัดเป็นหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติสากลของสังคมมนุษย์ทั่วโลกเพราะหากชนชาติใดมีความสามัคคีกัน ปัญหาต่างๆ ความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมด้านต่างๆ ในสังคมนั้นๆ ก็ย่อมจะมีน้อยหรือไม่มีเลย ทั้งนี้ก็เพราะการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อยๆ จะเห็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างสำเร็จ

โดยทั่วไปแล้วจุดมุ่งหมายของความสามัคคี มี ๒ ประเด็น^{๕๒} ที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ

๑) ความพร้อมเพรียงของหมู่ชน เป็นความพร้อมเพรียงกันทำกิจตามหน้าที่ของตน ต่างก็ช่วยกันทำไม่แก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน

^{๕๐} อัง.สตุ (ไทย) ๒๓/๒๑/๒๑-๒๒.

^{๕๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๕/๘๑.

^{๕๒} พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีในคัมภีร์

พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

๒) ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข คือ เป็นความพร้อมเพรียงร่วมกันทำงาน โดยไม่มีการบาดหมาง ต่างคนต่างมีอภัยต่อกัน ผ่อนหนักผ่อนเบาต่อกันไม่ถือโทษต่อกัน

จากการศึกษาการสร้างสามัคคีของสังคม พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล)^{๕๓} สรุปได้ว่า “ผลที่เกิดจากการสร้างสามัคคีทำให้เกิดผล ดังนี้

- (๑) ทำให้เกิดการอำนวยความสะดวกต่อกัน
- (๒) ทำให้เกิดการเกื้อกูลกันที่ยั่งยืน
- (๓) สร้างความสุขให้ตนเองและผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
- (๔) ทำให้เกิดความเข้าใจกันในการอยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน
- (๕) ทำให้เกิดความสามัคคีกัน
- (๖) ทำให้เกิดสันติภาพร่วมกัน

ทั้งหมดนี้ เป็นความสัมพันธ์กันของบุคคลที่กระทำด้วยคุณธรรม ก่อให้เกิดผล คือ สันติสุขในการอยู่ร่วมกัน เคารพเกื้อกูลกัน สร้างความไพบุลย์แก่สังคม อำนวยความสะดวกแก่กัน ทำให้เกิดความสามัคคี และสันติภาพร่วมกันในแง่ของการสร้างสามัคคีต่อกันของบรรพชิต จากการศึกษาพบว่า พระพุทธองค์ ทรงสร้างสามัคคีด้วยการบัญญัติพระวินัยเพื่อการควบคุมความประพฤติของภิกษุสงฆ์ และควบคุมการแตกแยกและความขัดแย้งอันจะเกิดขึ้นจากการแตกสามัคคีกัน ทั้งนี้มีจุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัย คือ เพื่อความดำรงอยู่อย่างมั่นคงแห่งพระสัทธรรม เพื่อบรรเทาแก้ไขปัญหาและส่งเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความบริสุทธิ์ใจทั้งทางกายและใจ เช่น ผู้ใหญ่ปกครองผู้น้อยด้วยเหตุผล เป็นการให้ความเป็นธรรมแก่ผู้น้อย ส่วนผู้น้อยรู้จักเคารพต่อคำสั่งของผู้ใหญ่ ถือเป็นการให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ใหญ่และการที่ผู้อยู่ร่วมกันไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีความสามัคคีกัน จัดเป็นการให้ความเป็นธรรมแก่สังคมโดยมีหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติทั้งด้านส่วนตัวและต่อสังคมส่วนรวม เป็นสื่อสัมพันธ์ให้เข้าถึงจิตใจของกันและกัน เป็นที่รักของกันและกัน ต่างฝ่ายต่างเคารพซึ่งกันและกัน สงเคราะห์กันถือความสามัคคีเป็นใหญ่ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

หลักสามัคคีธรรม ส่งเสริมหลักอภิธานิยธรรม เนื่องจากหลักธรรมทั้งสองมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สนับสนุน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ถ้าหากว่าสังคมมีหลักธรรมเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นสังคมที่มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีความเสื่อม แม้กระทั่งสังคมสงฆ์ก็ตาม

จากการศึกษาหลักอภิธานิยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้ หลักอภิธานิยธรรมเป็นหลักธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี ๒ ประเภท คือ

^{๕๓} พระครูนิกรสุนทรกิจ (สมพงษ์ นุ่มสกุล), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๓.

ราชอปริหานิยธรรม (อปริหานิยธรรมสำหรับคฤหัสถ์ผู้มีหน้าที่ในการปกครอง) และภิกษุอปริหานิยธรรม (อปริหานิยธรรมสำหรับบรรพชิตผู้เฝ้าธรรม) สำหรับภิกษุอปริหานิยธรรม เมื่อภิกษุปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ พึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อม หลักอปริหานิยธรรมปรากฏมีในพระสูตรต่างๆ เช่น มหาปริพพานสูตร เป็นต้น โดยแต่ละสูตรมีประการ ๔ บ้าง ๖ บ้าง และ ๗ บ้าง ซึ่งหลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการประกอบด้วย

๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดนสม่ำเสมอ

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓) ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม

๔) ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕) ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖) เคารพบูชาสักการเจติย์ ปูนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติอันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗) จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

หลักอปริหานิยธรรมปรากฏมีอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เช่น ความไม่ประมาท กัลยาณธรรม ความเคารพ สามัคคีธรรม ความเพียร ไตรสิกขา หิริโอตตปละ ศรัทธา โภชณังค์ สัจฉญาณ เป็นต้น